

УДК 378.22.016:34

КРИТЕРІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ГАЛУЗІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Літінська Олена, аспірантка кафедри загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.

ORCID: 0000-0002-4343-2044

E-mail: Litinskaya34@gmail.com

У статті висвітлено особливості критеріального підходу до процесу формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО у двох розрізах: структурному та методичному. Зазначено, що саме розуміється під правовою компетентністю. Визначено, що саме критеріальний підхід до пояснення процесу формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО є найбільш конструктивним, адже найбільш ефективно сприяє зв'язку галузей освіти і праці.

Ключові слова: студенти, компетенція, фахівець, критеріальний підхід, заклад вищої освіти, правова компетентність, молодші бакалаври, гуманітарні науки.

CRITERIAL APPROACH TO THE LEGAL COMPETENCE OF FUTURE JUNIOR BACHELORS IN THE FIELD OF HUMAN SCIENCES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS (HEIs)

Litinska Olena, Postgraduate Student of the Department of Pedagogics, IZmail State Humanities University.

ORCID: 0000-0002-4343-2044

E-mail: Litinskaya34@gmail.com

The article clarifies the essence of the implementation of the criterial approach to explaining the process of formation of legal competence of future junior bachelors in the field of human sciences of HEIs from two perspectives: structural and methodological.

It has been summarized that in the conditions of development of education and informational society, the legal competence of future junior bachelors in the field of human sciences of HEIs cannot be effectively formed without any prior determination of its structure. Legal competence is understood as "an integral quality of a student's personality, characterized by several features". These features are the unity of their legal efficiency at the theoretical level and mastering the set of key legal competences; practical readiness and ability to implement professional activities in the modern legal and regulatory field; ability to handle with professional relationships, establish and defend professional rights; self-development and self-improvement of their legal culture and development of legal culture of the society. From the structural perspective, the implementation of the criterial approach to explaining the process of formation of legal competence of future junior bachelors in the field of human sciences of HEIs is reflected in concrete definition of the components of the studied phenomenon.

It has been established the key structural elements of the legal competence of future junior bachelors in the field of human sciences of HEIs, which are the following: content components (axiological (value and semantic), epistemological (content and legal), praxeological (functional and activity), reflexive and estimative) as a set of life values, values of professional activity, knowledge and skills to organize this activity in the legal field, reflexive abilities as well as a set of legal competences as generalized ways of action that ensure the productive performance of professional activities.

It is determined that the criterial approach to explaining the process of formation of legal competence of future junior bachelors in the field of Human Sciences is the most constructive, because it promotes the connection between education and work more effectively.

Keywords: *students, competence, specialist, criterion approach, institution of higher education, legal competence, junior bachelors, Human Sciences.*

На сучасному етапі розвитку освіти майбутні молодші бакалаври галузі гуманітарних наук ЗВО повинні володіти високим рівнем професійної компетентності, що інтегрує професійні та особисті якості, містить у своїй структурі комплекс різноманітних компетентностей, до низки яких належить правова. Це особливо посилюється у зв'язку із вивченням означеного процесу стосовно молодших бакалаврів – суб'єктів освіти, які набули свій професійний статус здебільшого випадково через «недоскладання», на жаль, одного із складників зовнішнього незалежного тестування. Така ситуація вимагає дещо інших акцентів у формуванні, зокрема правової компетентності здобувачів вищої освіти.

Стрімкий розвиток системи вищої освіти зумовлює потребу теоретико-практичного осмислення правових основ професійної діяльності майбутніх фахівців відповідно до норм права і захисту інтересів особистості. Наукові дослідження (І. Галуцак, Г. Камишнікова, В. Олійник, С. Пугач, Я. Кічук) з означеної проблеми свідчать про інтуїтивний досвід в реалізації правових норм, що призводить до правопорушень і зниження правового статусу суб'єктів професійної діяльності: відсутність у майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО системних знань основних змістовних норм у галузі майбутньої професії; неусвідомленість значущості правових відносин. Тому питання, пов'язані з правовою підготовкою саме майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО, що забезпечує реалізацію правових потреб і дозволяє вибудовувати законослухняні суб'єктивні відносини, акцентують нині пріоритетне завдання розвитку правової компетентності.

До проблеми формування правової компетентності звертались багато вітчизняних та закордонних дослідників. Загалом поняття «правова компетентність» є широко потрактованим у сучасному науковому дискурсі. Проблеми формування правової компетентності особистості досліджували Н. Ашвенюк, Т. Десятів, С. Гурін, Я. Кічук, О. Панова, І. Серяєва, Т. Сорочан, О. Черемісіна, А. Хуторський та інші; теоретичну основу реалізації компетентісного підходу розробляли Н. Бабік, І. Зимня, В. Лозова, В. Козирева, О. Овчарук, Н. Радіонова, В. Свистун, А. Хуторський, Т. Шамова та інші; критеріальний підхід вивчали І. Зязюн, В. Луговий, В. Кондрух, Л. Кустов, Н. Ничкало, М. Струнін.

Проблеми формування правової свідомості, правової культури, питання правової освіти й виховання досліджують С. Алексєєв, І. Воронова, П. Баранов, А. Кридановський, А. Овчинніків, М. Орзих, Т. Соловійова та ін.

Мета статті полягає у визначенні специфіки реалізації критеріального підходу до пояснення процесу формування правової компетентності майбутніх молодших

бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО.

Як відомо, перша стаття основного закону України – Конституції – проголошує, що Україна є незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [8]. Втілення у практичну площину цієї норми є завданням не лише юристів-практиків, а й усіх без винятку громадян країни. Кожна особа в межах своїх громадянських та професійних компетентностей має утверджувати зазначене положення. Оскільки заклади вищої освіти знаходяться у безпосередній підпорядкованості Міністерству освіти і науки України як органу виконавчої влади, покликаного реалізовувати функції держави, мета розбудови правової держави – взаємодія із закладами освіти. Роль держави у формуванні правової компетентності базується на затверджених стандартах вищої освіти. Це підтверджує актуальність нашого дослідження.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчив, що дослідники (Н. Ашвенюк, Л. Дяченко, Я. Кічук, С. Козак, В. Свистун, Т. Сорочан) вдаються до визначення структури правової компетентності майбутніх фахівців на основі застосування певних критеріїв сформованості анонсованого феномену, залишаючи поза увагою методичний аспект реалізації згаданої методологічної платформи. Аналіз останніх джерел дав змогу встановити, що правова компетентність особистості досліджується як міждисциплінарна проблема, вирішення якої знаходиться у полі юриспруденції та педагогіки (І. Галушак [3], Г. Камишнікова [5], І. Огороднійчук [10], В. Олійник [11], С. Пугач [13;14;15], Н. Ржевська [16] та ін.) і розкривається як:

– соціально-психологічна характеристика особистості, що дозволяє «успішно здійснювати соціальну діяльність у правовому полі» (І. Галушак [3, с. 41]);

– якість суб'єкта, що виявляється у професійно значущих особистісних якостях, які відображають здатність до універсальних способів діяльності, заснованих на сукупності правових знань у конкретних життєвих ситуаціях, результативно проявляються в рівні сформованості та опануванні правових знань, здатності перетворювати їх у правові установки, переконання, мотиви правової діяльності та практично застосовувати їх у професійній діяльності (Г. Камишнікова [5, с. 170]);

– «системно-особистісна якість фахівця, що відображає єдність його теоретико-правової підготовленості та практичної здатності реалізувати правові норми при вирішенні варіативних завдань в сфері професійної діяльності» (І. Огороднійчук [10, с. 118]);

– динамічна система, що характеризується набуттям і розвитком нових якостей і властивостей (В. Олійник [11, с. 10]);

– інтегративна характеристика фахівця, спрямована на регулювання професійних відносин з позиції норм права, що забезпечує єдність теорії і практики юриспруденції, освіти і виховання (С. Пугач [8; 9; 10]). Узагальнене означає, що інтеграція правової компетентності особистості полягає в рівні правової обізнаності; характеризується усвідомленим сприйняттям соціально-правового досвіду, готовністю і здатністю діяти, оцінювати свою життєдіяльність на основі морально-правових норм. Водночас проблема застосування критеріального підходу до розтлумачення сутності формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО не знайшла належного відображення в науковій літературі.

Слід зауважити відмінності певних аспектів здобувача освіти освітнього ступеня молодший бакалавр. Йдеться про початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти,

який здобувач набуває в результаті успішного виконання освітньо-професійної програми. Для визначення структури правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО вважаємо за доцільне запропонувати авторське визначення терміна «правова компетентність».

Під правовою компетентністю ми розуміємо інтегральну якість особистості студента, що характеризується єдністю його правової підготовленості на теоретичному рівні, освоєнням сукупності ключових правових компетенцій; практичною готовністю і здатністю до реалізації професійної діяльності в сучасному нормативно-правовому полі, до регулювання фахових відносин, до реалізації і відстоювання професійних прав, саморозвитку та самовдосконалення своєї правової культури і розвитку правової культури соціуму. Вважаємо, що для ефективного формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО доцільно визначити складники цього феномена. Крізь призму критеріального підходу, вимогою постає опора на поняття «критерій».

У «Словнику іншомовних слів» О. Мельничука термін «критерій» визначається як мірило для визначення оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації [7].

В енциклопедичних виданнях критерій трактується як «мірило» для визначення оцінки предмета або явища; ознака, взята за основу класифікації; орієнтир, індикатор, на основі якого відбувається оцінка або класифікація чого-небудь, визначається значущість або незначущість у стані об'єкта [1, с. 145]. Так, І. Зязюн підкреслює, що критерії практично визначають зміст і перебіг навчально-пізнавальної діяльності студентів та безпосередньо встановлюють її результативність. Автор наголошує: вибір критеріїв має бути підпорядкований вимогам, які ставляться до нього: індивідуальність, систематичність, тематична спрямованість, об'єктивність, оптимальність, всебічність, дієвість і гуманність [4, с. 12]

У великому енциклопедичному словнику знаходимо визначення, яке окреслює тісний взаємозв'язок критеріїв і показників [1]. Критерій – це вимога до оцінки ефективності, а показник – кількісно-якісний вияв досліджуваної характеристики явища. У загальноприйнятому трактуванні термін «показник» розглядається у трьох аспектах, а саме:

- а) як свідчення, доказ, ознака чого-небудь;
- б) як наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення у чому-небудь;
- в) як явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу.

С. Пугач стверджує, що критерій – це ознака, на підставі якої виробляється оцінка, судження [13, с. 29]. Науковець вказує на те, що критерії «повинні бути розкриті через низку показників», за якими можна було б говорити про ступінь виразності цього критерію; критерії повинні відобразити динаміку виміру якості в часі й просторі та охопити основні види діяльності студентів [13, с. 31]. Саме за допомогою критеріїв можна налагодити зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи.

Для чіткого розведення термінів «критерій» і «показник» зазначимо, що критерій є ширшим поняттям, ніж показник, і, як властивість досліджуваного педагогічного явища, може мати декілька показників, які є складовими критерію. У довідковій літературі термін «показник» визначається як ознака чого-небудь; явище або

подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; кількісна характеристика властивостей процесу [2, с. 1024]. З метою визначення структури правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО у нашому дослідженні за певними *критеріями (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний)*, що допоможуть налагодити зв'язки між усіма факторами досліджуваного феномену, виокремлено *компоненти (особистий, гностичний, практичний)*, які мають відповідні кількісні прояви – *показники*, що висвітлюють і розкривають зміст процесу формування досліджуваного феномену.

Тож у структурному розрізі реалізації критеріального підходу до пояснення процесу формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО відбувається у конкретизації компонентів досліджуваного феномену.

У процесі формування правової компетенції майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО ми враховували критерії відбору змісту професійної підготовки: критерій відповідності змісту навчання цілям; критерій опори на цінності гуманізму; критерій опори на наявний життєвий досвід; критерій відбору змісту освіти з метою формування правових компетенцій.

Схарактеризуємо зміст кожного компонента:

- мотиваційний компонент (особистісний критерій) означає систему людських цінностей, опору на цінності гуманізму. Студенти повинні сприймати професійну комунікацію як спілкування рівних партнерів. Протиріччя в середовищі вирішуються з опорою на терпимість стосовно іншої особистості й повагу до неї;
- гностичний критерій відбору змісту освіти складає когнітивний компонент: права грамотність (якість правових знань), настанова на правову самоосвіту (вияв інтелектуальної ініціативи), набуття правової компетенції, що дозволяють йому знаходити адекватні способи вирішення проблем, що виникли в процесі виконання ним своєї професійної діяльності;
- діяльнісний компонент, змістовне наповнення якого складає практичний критерій опори на наявний життєвий досвід та практичне застосування правових умінь. Це означає грамотне застосування правових знань у практичній діяльності, уміння діагностувати та здійснювати реальні правові заходи тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що під правовою компетентністю розуміється «інтегральна якість особистості студента, що характеризується єдністю його правової підготовленості на теоретичному рівні, освоєнням сукупності ключових правових компетенцій; практичною готовністю і здатністю до реалізації професійної діяльності в сучасному нормативно-правовому полі, до регулювання фахових відносин, до реалізації і відстоювання професійних прав, саморозвитку та самовдосконалення своєї правової культури і розвитку правової культури соціуму». У структурному розрізі реалізації критеріального підходу до пояснення процесу формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО висвітлюються конкретні компоненти досліджуваного феномену.

Ключовими структурними елементами правової компетентності майбутніх

молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО визначено: *мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти* як сукупність життєвих цінностей, цінностей професійної діяльності, знань і умінь організувати цю діяльність у правовому полі, рефлексивних здібностей, а також сукупність правових компетенцій як узагальнених способів дій, що забезпечують продуктивне виконання професійної діяльності. Виокремлено відповідні *компоненти* правової компетентності молодших бакалаврів (*особистий, гностичний, практичний*), які мають відповідні кількісні прояви – *показники*.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у визначенні дієвих педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх молодших бакалаврів галузі гуманітарних наук ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцева. 2-е издание. Москва: Большая российская энциклопедия, 1998. 685 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2005. 1728 с.
3. Галушак І. Є. Формування правової компетентності майбутніх економістів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2016. № 6(113). С. 39–43.
4. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія. Київ, Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. С. 10–18.
5. Камишнікова Г. В. До питання формування правової компетентності студентів у вищій школі. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2015. № 51. С. 167–170.
6. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 445 с.
7. Мельничук О. Словник іншомовних слів. URL: https://slovyk.me/dict/foreign_melnychuk
8. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
9. Кічук Я. В. Правова компетентність майбутнього соціального педагога: теорія і практика: монографія. Ізмаїл, 2009. 244 с.
10. Огороднійчук І. Сутність і структура поняття «правова компетентність» майбутніх інженерів. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 17. С. 117–122.
11. Олійник В. В. Формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 20 с.
12. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / за ред. В. Г. Кременя. Київ – Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. 147 с.
13. Пугач С. С. Розвиток правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю. *Педагогіка безпеки*. 2018. № 2. С. 120–130. doi:10.31649/2524-1079-2019-3-2-120-130.
14. Пугач С. Особливості розвитку правової компетентності бакалаврів з обліку та оподаткування. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 2(98). С. 29–34.
15. Пугач С. С. Формирование у будущих экономистов правовой компетентности. *Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета*. 2019. № 1(41). С. 66–71.
16. Ржевська Н. В. Критерії та показники сформованості правової компетентності майбутніх бакалаврів із підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. *Збірник наукових праць: Педагогічні науки*. 2016. Вип. LXXIV. Т. 3. С. 96–99.

REFERENCES

1. Bol'shoj enciklopedicheskij slovar'. V. N. Yartseva (Ed.). (1998). Moskva: Bol'shaya rossijskaya enciklopediya [in Russian].
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. V. T. Busel (Ed.). (2005). Kyiv [in Ukrainian].
3. Halushchak, I. Ye. (2016). Formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky*, 6(113), 39–43 [in Ukrainian].
4. Ziazun, I. A. (2005). Filosofiiia postupu i prohnozu osvitnoi systemy. *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektyvy*. Kyiv, Hlukhiv: RVV HDPU [in Ukrainian].
5. Kamyshnikova, H. V. (2015). Do pytannia formuvannia pravovoi kompetentnosti studentiv u vyshchii shkoli. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia – Theoretical issues of culture, education and upbringing*, 51, 167–170 [in Ukrainian].
6. Kniazian, M. O. (2007). Systema formuvannia samostiino-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi stupenevoi pidhotovky. *Doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
7. Melnychuk, O. Slovnyk inshomovnykh sliv. URL: https://slovyk.me/dict/foreign_melnichuk.
8. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – The News of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
9. Kichuk, Ya. (2009). Pravova kompetentnist maibutnoho sotsialnoho pedahoha. Izmail [in Ukrainian].
10. Ohorodniichuk, I. (2014). Sutnist i struktura poniattia «pravova kompetentnist» maibutnikh inzheneriv [The essence and structure of the concept of “legal competence” of future engineers]. *Pedahohichni dyskurs – Pedagogical discourse*, 17, 117–122 [in Ukrainian].
11. Oliinyk, V. V. (2008). Formuvannia pravovoi kompetentnosti kerivnykiv navchalnykh zakladiv u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
12. Osnovni zasady rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti Bolonskoho protsesu. V. H. Kremen (Ed.). (2004). Kyiv-Ternopil: Vyd-vo TDPU [in Ukrainian].
13. Puhach, S. C. (2018). Rozvytok pravovoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu. *Pedahohika bezpeky – Pedagogy of Security*, 2, 120–130. doi:10.31649/2524-1079-2019-3-2-120-130 [in Ukrainian].
14. Puhach, S. (2019). Osoblyvosti rozvytku pravovoi kompetentnosti bakalavriv z obliku ta opodatkuvannia. *Nova pedahohichna dumka – New Pedagogical Thought*, 2(98), 29–34 [in Ukrainian].
15. Pugach, S. S. (2019). Formirovanie u budushhiih ekonomistov pravovoi kompetentnosti. *Vestnik Kazhskogo gumanitarno-yuridicheskogo innovacionnogo universiteta – Bulletin of the Kazakh Humanitarian and Legal Innovation University*, 1(41), 66–71 [in Russian].
16. Rzhavska, N. V. (2016). Kryterii ta pokaznyky sformovanosti pravovoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv iz pidpriemnytstva, torhivli ta birzhovoi diialnosti [Criteria and indicators of the formation of the legal competence of future bachelors in entrepreneurship, trade and stock exchange]. *Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats – Pedagogical Sciences. Collection of scientific works, Issue LXXIV, Vol. 3*, 96–99 [in Ukrainian].